

Musta mere rannikule väljarändamine eesti ajakirjanduse peeglis 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses

AIVAR JÜRGENSON

Sissejuhatus

Sajandeid kehtinud pärisorjuse ja sunnismaisuse tõttu olid eestlased kuni 19. sajandi keskpaigani valdavalt paiksed. Kui eestlasi oligi asunud naabruses asuvatele Venemaa, Läti, Rootsi või Soome aladele, oli enamasti tegu olnud kas pagemise või mõisnike teostatud ümberasustamisega. Seaduslikud piirangud rändele kaotati siinmail alles 19. sajandil ja sedagi järk-järgult: Eestimaa 1816. ja Liivimaa 1819. aasta talurahvaseadusega pärisorjus küll kaotati, kuid talupoegadel puudus jätkuvalt õigus oma maatükilt vabalt lahkuda. Elukoha muutmine ja selleks vajaliku passi saamine jäeti täielikku sõltuvusse mõisnikust.¹

Eeltingimused elupaiga vahetamiseks loodi 1849. aasta Liivimaa ja 1856. aasta Eestimaa talurahvaseadusega, milles lubati talupoegadel asuda kubermangupiiridest väljapoole. Samas kehtestati aga teeraha maksmise kohustus, samuti normid, kui palju talupoegi tohib igast kogukonnast aasta jooksul lahkuda.² Liikumisvabadus suurenes alles 1863. aasta passiseadusega.³ Kuigi vähemal määral rändas talupoegi Liivimaa kubermangust välja ka juba 19. sajandi keskpaigas (Väimelast ja Sangastest Samaara kubermangu), saame ulatuslikumast väljarändamisliikumisest Eesti aladelt rääkida alates 1860. aastatest.

Aivar Jürgenson (1969), PhD, vanemteadur, Eesti Rahva Muuseum, Muuseumi tee 2, 60532 Tartu, aivar.jyrgenson.001@gmail.com

¹ A. Vassar. Eesti talurahva vaated maavaldusele XIX sajandi teisel poolel. – Eesti talurahva sotsiaalseid vaateid XIX sajandil. Toim. E. Jansen, J. Kahk, A. Vassar. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut, 1977, lk 126; E. Tarvel. Eesti rahva lugu. Tallinn: Varrak, 2019, lk 143.

² A. Vassar. Uut maad otsimas. Agraarne ümberasumisliikumine Eestis kuni 1863. aastani. Tallinn: Eesti Raamat, 1975, lk 46.

³ Talupoeg, kes oli täitnud tema elukohas nõutud kohustused, võis maakonna renteist saadud plakatpassiga teistesse Vene riigi kubermangudesse välja rännata. Kolme aasta möödudes tuli tal saata oma endisesse valda otsus tema uude kogukonda vastuvõtmise kohta. Vt V. Maamägi. Uut elu ehitamas. Tallinn: Eesti Raamat, 1980, lk 7.

Esmalt Krimmi, Volgamaale ja Põhja-Kaukaasiasse ning 1880. aastatel Lõuna-Kaukaasia Musta mere rannikule asusid eestlased kolonistidena paikadesse, kust tsaarivõimud olid põliselanikud välja ajanud.⁴ Paralleelselt rännati Eestiga piirnevasse Peterburi kubermangu ja teistesse Venemaa Euroopa-osa kubermangudesse. Ulatuslikuks kujunes ka 1880. aastatel alanud väljaränne Siberisse, mis sai suurema hoo sisse pärast Siberi raudtee valmimist ja eriti 20. sajandi esimese kümnendi teisel poolel, mil seda hakati Stolõpini agraarreformi käigus riiklikult soodustama.⁵

Ajaloolased on tähelepanu pööranud nii eestlaste agraarse väljarändeliikumise varasematele kümnenditele (1850.–1860. aastad)⁶ kui selle hilisemale perioodile, sh 20. sajandi alguse väljarändamisliikumise agraarpoliitilistele tagamaadele.⁷ Samuti on väljarännet käsitletud mitmes ülevaateartiklis.⁸ Hulgaliselt on ilmunud erinevaid asunduspiirkondi või üksikuid asundusi käsitlevaid uurimusi, milles on enamasti mõningast tähelepanu pööratud ka neisse asundustesse rändamisele.

Suur osa Eestis tehtud väljarändeteemalisest uurimistööst on keskendunud rände sotsiaal-majandusliku tausta ja väljarändajate profiili analüüsimisele. Samas on iga rändeotsus valik, mis ei puuduta üksnes lahkujaid, vaid ka paigale jääjaid. Mitte kõik puudust kannatavad inimesed ei rända kodumaalt välja ja mitte kõik heal järjel elavad inimesed ei otsusta sinna paigale jääda. Eesti 19. sajandi rännet käsitlevates uurimustes on küll näidatud seoseid väljarändamisliikumise aktiivsuse ja

⁴ J. H. Meyer. Immigration, Return, and the Politics of Citizenship: Russian Muslims in the Ottoman Empire, 1860–1914. – *International Journal of Middle East Studies*, 2007, 39 (1), lk 17–22.

⁵ T. Rosenberg. Eestlaste väljaränne 19. sajandil – 20. sajandi algul: taust ja võrdlusjooni naabritega. – Eesti kultuur võõrsil: Loode-Venemaa ja Siberi asundused. Toim. A. Tuisk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1998, lk 39.

⁶ A. Vassar. Uut maad otsimas; E. Jansen. Väljarändamisliikumisest 1860-ndate aastate lõpul ja selle peegeldumisest erinevate ideoloogiliste suundade võitluses Eestis. – C. R. Jakobson ja tema ajastu. Koost. E. Jansen. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1957, lk 3–33; K. Tooming. Nälg ja ränne: 1868.–1869. aasta väljarändeliikumine Eestimaa kubermangus. – *Ajalooline Ajakiri* 2016, 2, 185–214.

⁷ S. Kivimäe. Agraarpoliitilisi küsimusi eesti ajakirjanduses pärast 1905.–1907. aasta revolutsiooni. – C. R. Jakobsoni „Sakala“ ja eesti ajakirjanduse teed. Koost. E. Jansen, J. Peeegel. Tallinn: Eesti Raamat, 1978, lk 113–129; S. Kivimäe. Eesti talurahva ümberasumine 20. sajandi algul. – Eesti ajaloo probleeme. ENSV TA korrespondentliikme Artur Vassara 70. sünniaastapäevale pühendatud teaduskonverentsi ettekannete teesid (18. november 1981). Koost. ja toim. E. Tarvel. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1981, lk 66–75; L. Võime. Tee uude ellu. Eesti asunduste ajaloost Kaukaasia Musta mere rannikul XIX saj. teisest poolest kuni 1929. Tallinn: Eesti Raamat, 1980; K. Tooming. Väljarändamisliikumise õiguslik regulatsioon 1889–1914 Lõuna-Eesti näitel. – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat* 2007, lk 89–114; K. Tooming. Lõuna-Eesti küla Vene impeeriumi keskvalitsuse kolonisatsioonipoliitika mõjuväljas 1889–1914. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Ajaloo ja Arheoloogia Instituut, 2008.

⁸ T. Rosenberg. Eestlaste väljaränne 19. sajandil – 20. sajandi algul; T. Tammaru, K. Kumer-Haukanõmm, K. Anniste. Eesti diasporaa kujunemine ja areng. – Sõna jõul: Diasporaa roll Eesti iseseisvuse taastamisel. Toim. K. Anniste, K. Kumer-Haukanõmm, T. Tammaru. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008, lk 15–35; A. Jürgenson, K. Kumer-Haukanõmm, A. Tuisk. Vabatahtlik ja sunniviisiline ränne eesti migratsiooniloos. – *Acta Historica Tallinnensia* 2011, 17, lk 3–15.

Eesti asunike perekond Kaukaasias 20. sajandi alguses.
RA, EFA.505.0.154218

näljahädade vahel⁹, kuid ka seda, et väljarändamine pole olnud otseses korrelatsioonis vaesusega – väljarändamisliikumise varasemat faasi analüüsides on mitmed autorid jõudnud järeldusele, et suurem osa väljarändajaid ei esindanud kõige vaesemaid elanikkonnakihte.¹⁰ Asjaajamine kubermangukeskustes või pealinnas Peterburis, saadikute teele lähetamine, vallamaksude tagatiseks ettemaksmine ja elamine uues asupaigas esialgu ilma igasuguse sissetulekuta oli sedavõrd kulukas, et kõige vaesem elanikkond poleks saanud seda endale lubada. Samuti polnud vaesematele väljarännuhuvilistele jõukohane võtta kaasa perekonna kohta 150–225 rubla, mida tuli mõnes sihtkohas saabumise järel ette näidata.¹¹

Majanduslikud tegurid võivad küll avaldada inimestele sarnast mõju, kuid kõik sarnastes tingimustes elavad inimesed ei reageeri neile ühtmoodi. See tähendab, et väljarändamist ei saa käsitada paratamatu reaktsioonina ebasobivatele elutingimustele. Samuti tuleb arvestada, et 19. sajandi teisel poolel vallandunud väljarändamisliikumine kattus ajaliselts rahvusliku liikumisega, mis õilistas inimese sidemeid kodumaaga, tõstatades aktuaalsena küsimuse väljarännu moraalsest õigustatusest.

⁹ T. Rosenberg. 1867.–1869. aasta näljahäda Eestis ja hädaabikomiteede tegevus. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2004–2005. Tartu, 2006, lk 337–343; K. Tooming. Nälg ja ränne, lk 185–214.

¹⁰ E. Jansen. Väljarändamisliikumisest 1860-ndate aastate lõpul, lk 11; A. Vassar. Uut maad otsimas, lk 190; P. Pirsko. Sangastest Samaarasse ja Siberisse. – Bergid ja Sangaste. Lehekülgi Sangaste kihelkonna ajaloost. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1994, lk 84.

¹¹ A. Vassar. Uut maad otsimas, lk 125.

Käesolevas artiklis võetakse vaatluse alla väljarändamise kajastus eesti ajakirjanduses Kaukaasia Musta mere rannikule rändamise näitel. Vastust otsitakse kiisimustele, millistele väljarännu tahkudele ajakirjanduses enim tähelepanu pöörati, milliseid allikaid rände kajastamisel kasutati ja missugune oli avaldatud tekstide sõnum. Uuritakse, kuidas ajakirjandus väljarändele reageeris, kuidas kujunes suhtumine potentsiaalsetesse ja reaalsesse väljarändajatesse ning kas ja kuidas väljarände kajastamine leheveergudel aja jooksul muutus.

Kuigi 1880. aastail rännati Eesti- ja Liivimaalt aktiivselt teistessegi Venemaa piirkondadesse, pälvis ajakirjanduses rände toonastest sihtkohtadest enim tähelepanu just Kaukaasia Musta mere rannik. Erinevalt Põhja-Kaukaasiast, mis oli eestlastele tuttav rännusiht juba eelnenud kümnendil, sattusid Suur-Kaukasuse taha jõudnud asunikud silmitsi sootuks uute looduslike tingimustega: kliima oli küll soe ja vegetatsioon lopsakas, kuid piirkonnas oli harjumatult niiske ja asunikke ohustas kõige muu hulgas malaaria. Erinevalt Peterburi või Vologda kubermangu asunud kaasmaalastest ei saanud Musta mere rannikule asunud eestlased rakendada seal ka kodumaalt tuttavaid maaharimisviise ega kodumaale jäänutega pika vahe- maa tõttu tihedalt suhelda. Samas oli sealsete asunike seas palju ärksa meele ja laia silmaringiga inimesi – rohkemgi kui mõnes suurema eesti asunike arvuga piirkonnas –, kes hakkasid peatselt saatma oma eluolu kirjeldavaid kaastöid Eesti ajalehtedele.

Arvestades, et massiline väljaränne vaadeldavasse piirkonda algas 1880. aastatel, on analüüsi aluseks eesti ajakirjanduses ilmunud artiklid samast ja sellele järgnenud kümnenditest, sh toonastes ajalehtedes avaldatud asunike kirjad. Tausta loomiseks on artikli esimeses osas kasutatud ka varasemal perioodil ja muude piirkondade kohta üllitatud kirjutisi.

Väljarändamine oli eestikeelse ajakirjanduse huviorbiidis algusest peale. Perno Postimeest (1857–1863) ja seejärel Tartusse kolimise järel Eesti Postimeest (1863–1881) välja andnud Johann Woldemar Jannsen suhtus rahvuslasena väljarändamise negatiivselt,¹² mis kajastub tema tekstide tonaalsuses. Kuna tegemist oli teemaga, mida Jannsen väga tähtsaks pidas, ilmus tema lehtedes selle kohta rohkelt kirjutisi. Pärast 1882. aastat, mil Eesti Postimehe toimetajaks sai Karl August Hermann, said lehes väljarännu teemal järjest enam sõna ka teised autorid, sh asunikud, kuid lehe üldine suhtumine väljarändesse ei muutunud.

Küllaltki palju kajastas väljarännet, sh Musta mere rannikule asumist Eestimaa rüütelkonna välja antud nädalaleht Tallinna Sõber. Lehe üdini negatiivne suhtumine väljarändesse seletub tõigaga, et rüütelkond seisis mõisnike huvide eest, kes nägid talupoegade väljarändes ohtu jääda ilma töökätest. Suhteliselt arvukalt ilmus väljarändu, sh Kaukaasiasse rändamist kajastavaid kirjutisi ka 1881. aastal ilmuma hakanud ajalehes Olevik (toimetaja kuni 1901. aastani Ado Grenzstein) ja 1878. aastal Carl Robert Jakobsoni asutatud Sakalas, muu hulgas avaldati mõlemas asunike kirju.

---

¹² Vt ka J. Peegel, K. Aru, S. Issakov, E. Jansen, E. Lauk. Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed. Eesti ajakirjanduse arengust (XVII sajandist XX sajandini). Tartu, Tallinn: Tartu Ülikooli ajakirjandusosakond, Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts, 1994, lk 119.

Nii nagu Jannsen, võttis ka Jakobson väljarändamise teemal isiklikult sõna ja seda juba enne Sakala asutamist. 1870. aastal mõistis ta Põhja-Kaukaasiasse rändamise Eesti Postimehe veergudel selgesõnaliselt hukka, kuid põhjendas seda samas rahva vaesuse ja harimatusega.¹³ Seega suhtus Jakobson erinevalt Jannsenist, kes keskendus peamiselt väljarändajate hurjutamisele, talupoegadesse teatud kaastundega. Nagu on märkinud Ea Jansen, võib tema seisukohtades näha kriitikat eelkõige kohalikele oludele ja soovi, et eesti talupojad saaksid maaga varustatud oma kodumaal.¹⁴

Väljarändamise teemal avaldati rohkelt artikleid ka 1886. aastal Karl August Hermannil toimetamisel ilmuma hakanud Postimehes. Isamaalise ja rahvusliku meele kandjana oli Postimees konservatiivsetel väljarännuvastastel positsioonidel. Nii jäi see ka pärast 1896. aastat, mil lehe väljaandjaks ja peatoimetajaks sai Jaan Tõnisson. Väljarändamist, sh Kaukaasia Musta mere rannikule, käsitleti kriitilisel toonil ka 1880. aastal ilmumist alustanud ajalehes Valgus.

Lisaks eelnimetatutele kajastati väljarännet 1887. aastal ilmumist alustanud nädalalehes Virmaline, mis hakkas õige peaaegu avaldama asunike kirju, ning mitmetes harvemini ilmunud väljaannetes, sealhulgas Liivimaa rüütelkonna initsiatiivil asutatud ajalehes Kündja,¹⁵ mis oli häälestunud väljarännu suhtes selgelt negatiivselt, eelistades võimaluse korral teemat ignoreerida. Rolli mängis seejuures ka Kündja vastutava toimetaja Jaan Nebokati tüli Tiflisis tegutsenud eestlasest kooliõpetaja Joosep R. Rezoldiga, kes oli Kaukaasia kohta eesti ajakirjanduses varem arvukaid artikleid avaldanud ja mänginud seeläbi tähtsat osa eestlaste edasisel asumisel Musta mere rannikule. Tüli tõttu ei soovinud Nebokat Rezoldi ega ilmselt ka tema Kaukaasiasse rännanud mõttekaaslaste kirjutisi trükki lasta.¹⁶

19. sajandi lõpul ja 20. sajandi esimesel kümnendil muutus Eesti meediamaastik mitmekesisemaks: ühiskonnas kasvas nõudlus ajakirjandusliku teabe järele ja koos sellega suurenes väljaannete hulk.¹⁷ Ühtlasi laienes ajalehtede ideoloogiline spekter, mille mõjul muutus mitmekesisemaks ka väljarännu kajastamine. Nii näiteks suhtuti väljarändajatesse võrdlemisi mõistvalt 20. sajandi esimesel kümnendil ilmumist alustanud ajalehtede Päevaleht, Vabadus ning Meie Kodumaa veergudel.

Moderniseerumine ja paigaseosed. Agraarse väljarännuliikumise algus

Väljarännuliikumise ajaks oli Eesti ühiskond astunud moderniseerumisajastusse. 19. sajandi keskpaiku algas Eestis demograafiline üleminek, mille tulemusena kasvas elanikkond märkimisväärselt ning maapiirkondades tekkis töökäte ülejääk. Kuigi

¹³ C. R. Jakobson. Kust tuli mullu nähtud väljarändamise tuju eesti talupoegadele ja kuidas oli seesugune hul tuju üleühtse võimalik? – Eesti Postimees, 27.05.1870, lk 1.

¹⁴ E. Jansen. Väljarändamisliikumisest, lk 18–20.

¹⁵ J. Peegel, K. Aru, S. Issakov, E. Jansen, E. Lauk. Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed, lk 168.

¹⁶ Vt lähemalt A. Jürgenson. Teenäitaja vastu tahtmist. Ühe rännuhimulise koolmeistri rollist eesti Abhaasia kolonisatsiooni vallandajana. – Tuna 2023, 1, lk 90–104.

¹⁷ Vt K. Aru. Üks kirg, kolm mõõdet. Peatükke eesti toimetajakeskset ajakirjandusest: K. A. Hermann, J. Tõnisson, K. Toom. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2008, lk 26.

samal ajal arenes linnades tööstus, ei suutnud see kõigile soovijaile teenistust tagada, pealegi toodi töökäsi tööstuse tarbeks suurematesse linnadesse sisse ka muudest impeeriumi piirkondadest.¹⁸

Nii nagu väljarändamine, toob ka linnastumine kaasa inimeste traditsiooniliste sidemete nõrgenemise oma päritolukogukonna ja kodupaigaga. Moderniseerumisega kaasnevad ühiskondlikud muutused esitavad väljakutse kehtivatele väärtushoiakutele. Kultuurigeograaf Robert Sack on kirjeldanud kaht erinevat suhtumist moderniseerumisse ja vaadelnud, millist osa täidab neis paiga mõiste. Konservatiivse vaate kohaselt toob moderniseerumine kaasa individualismi suurenemise kogukondlikkuse-kollektiivsuse arvelt ja eemaldumise lokaalkogukonnast. Traditsiooniline paiga mõiste hakkab hajuma – paigal, mis peaks andma inimesele identiteedi, ei ole enam siduvat jõudu. Väljapääsuks oleks sel juhul lokaalkogukonda naasmine. Teine, liberaalne seisukoht näeb moderniseerumises aga progressi, mis toob kaasa kõrgema elustandardi, ja nii on distantseerumine lokaalkogukonnast vältimatu ja ratsionaalne.¹⁹ Seega näeb Sack suhtumises moderniseerumisse oluliste näitajatena paika ja inimese sidemeid selle paigaga.

Geograaf Cathrine Bruni sõnul on konservatiivne paigakontseptsioon essentsialistlik: selle kohaselt on igal inimesel tema loomulik paik, mille kaotusega kaasneb ka kultuuri ja identiteedi kaotus. Liberaalne paigakontseptsioon seevastu on konstruktivistlik ega seo identiteeti paigaga: selle seisukoha järgi ei tarvitse inimene teise paika siirdudes oma identiteeti kaotada.²⁰

19. sajandi eesti rahvusliku liikumise peamiste ideoloogide paigakontseptsioon oli eelkõige essentsialistlik. Nii rõhutas Jannsen Eesti Postimehe veergudel väsimatult inimese ja paiga loomulikke seoseid ning leidis, et inimene saab õnnelik olla üksnes omal kodumaal.²¹ Essentsialistlik kodumaadiskursus kõlas 19. sajandi teise poole isamaaluules, kohati seoti kodumaa pühadus väljarännu teemaga. Kahetsus kodumaalt lahkumise pärast oli luules sage motiiv.²² Kui 19. sajandi lõpukümnendel hoogustunud talude päriksostmine tõstis ihaluste objektiks *oma maa* kui maalapi, mida ise peremehena harida, tegi rahvuslik liikumine sama mõistega *kodumaa* – rahvusel pidi olema *kodu* ja seega oli kodumaa iga selle liikme loomulik elupaik. Maale omistati seega topelttäendus: haritava pinnasena oli see materiaalse eksistentsi, rahvuse elupaigana aga identiteedi allikas.

¹⁸ T. Tammaru, K. Kumer-Haukanõmm, K. Anniste. Eesti diasporaa kujunemine ja areng, lk 17.

¹⁹ R. D. Sack. Place, Modernity, and the Consumer's World. A Relational Framework for Geographical Analysis. Baltimore, London: The John Hopkins University Press, 1992, lk 2.

²⁰ C. Brun. Reterritorializing the Relationship between People and Place in Refugee Studies. – Geografiska Annaler. Series B: Human Geography 2001, 83 (1), lk 15.

²¹ Mõnni sõnna meie rahva väljarändamisest. – Eesti Postimees, 7.08.1868, lk 249; Ommalt maalt. – Eesti Postimees, 26.02.1869, lk 34.

²² Vt lähemalt A. Jürgenson. Teenäitaja vastu tahtmist, lk 1-2.

Heal järjel talupojal oli võimalik endale kodumaal talukohta ostes need kaks tähendust ühendada, kuid kehvemal järjel olnute kohta see ei kehtinud. Nii tuli võimalusena kõne alla väljarändamine Vene keisririigi teistesse piirkondadesse. Kuna väljarändamisliikumise alguseks oli oma maata veel kaks kolmandikku eesti talupoegadest, oli mõte väljarändamisest rahva seas vägagi ahvatlev.

Eestlaste jõudmine Kaukaasia Musta mere rannikule

Musta mere rannik (valdavalt tänane Abhaasia) lisandus eestlaste kolonisatsiooni sihtkohtade hulka võrdlemisi hilja. Juba paarkümmend aastat varem oli saanud eestlaste väljarännu sihtpunktiks Põhja-Kaukaasia, kui rahva seas levisid kuulused, et piirkonnas on saada vaba maad.²³ Alust võisid neile juttudele anda paar 1860. aastatel Eesti Postimehes ilmunud ajaleheartiklit Stavropoli luteri pastorilt August Dollilt, kes kirjutas kümnendi algul Krimmi välja rännanud eestlastest, kes olid lahkunud sealt mõned aastad hiljem Põhja-Kaukaasiasse Stavropoli kubermangu ja asutanud seal Kazinka küla.²⁴ Jannsen lisas Dolli tekstile küll lühikese väljarändamist kritiseeriva kommentaari,²⁵ kuid ilmselt see maanäljas talupoegadele suuremat mõju ei avaldanud.

1868. aasta kevadel puhkeski väljarändamisliikumine Hiiumaal, seejärel Viru-, Harju- ja Järvamaal, kus peamiselt vabadikud ning sulased, aga ka mõned senised rendiperemehed valmistusid Kaukaasiasse rändama. Usuti, et riik korraldab nende kohalesõidu, annab tasuta maad ja aitab majapidamist rajada, millest Doll ei olnud küll oma artiklites kirjutanud. Et riigilt toetust saada, mindi esmalt Peterburisse, kusjuures paljud talupojad olid enne teele asumist juba maha müünud oma vähese vara. Kui pealinnas selgus, et keegi neile maad ei eralda, sattusid talupojad Peterburis raskustesse ja nad saadeti sundkorras koju tagasi.²⁶ Parimal juhul tehti seda riigi kulul, ülejäänud pidid oma viimast vara kulutades ise koju tulema. Osa neist jäi tagasiteel haigeks, mõned ka surid.²⁷

Ometi jõudsid paljud eestlased hoolimata võimude püüdlustest omavolilist väljarändu takistada 1860. aastate lõpul ka iseseisvalt Põhja-Kaukaasiasse. Sealsete võimude suhtumine saabujatesse oli ebajärjekindel: ühelt poolt sooviti põliselanikest tühjendatud maad koloniseerida, mistõttu said piirkonnas maad osa neistki saabujatest, kellel vastav luba puudus,²⁸ teiselt poolt keelduti aga paljudele maad andmast põhjendusega, et vabade maade reserv oli ammendunud. Ajalehed kirjutasid nende viletsustest tuhandete kilomeetrite kaugusel kodumaast.²⁹

²³ E. Jansen. Väljarändamisliikumisest, lk 5–7.

²⁴ A. Doll. Kaukasiast. – Eesti Postimees, 10.08.1866, lk 257–258; A. Doll. „Aestikülla Kawkasias“. – Eesti Postimees, 3.01.1868, lk 3–5. Vt ka L. Langebraun. Esimeste Kaukaasiasse välja rännanud eesti talupoegade käekäik. – Akadeemia 2019, 8, lk 1454 jj.

²⁵ A. Doll. „Aestikülla Kawkasias“, lk 3.

²⁶ K. Tooming. Nälg ja ränne, lk 189–191, 193.

²⁷ Taggasi tulnud väljarändajad. – Eesti Postimees, 5.03.1869, lk 38.

²⁸ K. Tooming. Nälg ja ränne, lk 209.

²⁹ Vt Eesti Postimees, 5.03.1869, lk 39. Kazinka naabruse rajasid Eestist tulnud eestlased 1869. aastal Allmäe küla. (K. Nõmm. Mõned killud Allmäe küla ajaloost. Tallinn, 2007, lk 8. Käsikiri.)

Estonia küla koolimaja. 20. sajandi algus.
RA, EFA.505.0.154282

Lõuna poole, Kaukaasia Musta mere rannikule, sai massiline kolonisatsioon alata alles pärast Vene-Türgi sõda (1877–1878), mil Vene võimud põliselanikud sealt välja ajasid, süüdistades neid koostöö tegemises türklastega. Esimesed eesti asunikud ei saanud neile Abhaasias välja mõõdetud „vabadele“ maadele Eestist, vaid Samaara kubermangu põhjaosast,³⁰ kuhu 1860. aastatel oli rajatud mitu eesti küla, kust osa asunikke soovis nüüd peamiselt kliimaatilistel ning logistilistel põhjustel edasi rännata. 1880. aastate esimesel poolel rajasid eestlased Suhhumi lähedale Estonia ja Linda küla (viimane jagunes hiljem Ülem- ja Alam-Lindaks), mõni aasta hiljem asutati Abhaasia loodeosas Salme ja Sulevi küla. Erinevalt mitmetest teistest Vene impeeriumis rajatud eesti asunduspiirkondadest moodustus Musta mere ranniku eestlaskond regionaalselt heterogeenset päritolu inimestest – esindatud olid Lõuna- ja Põhja-Eestist, samuti saartelt ja linnalistest asulatest pärit asunikud.

Kuna eesti rahvusliku eliidi silmis vääris harimist ja arendamist üksnes eestlaste ajalooline kodumaa, nimetati väljarändajaid eesti ajakirjanduses väljarändeliikumise algusaegadest peale reeturlikeks, rumalateks ja laiskadeks õnneotsijateks, kes loodavad võõrsil kergema elu peale saada. Eestlaste väljarännupiirkondi nimetati irooniliselt kullamaaks ja õnnemaaks, mee ja piima maaks, piiblimõjuliselt ka Kaananiks ja paradiisiks,³¹ kus pidavat olema pudrumäed ja piimajõed,³² sulavõi

³⁰ G. Soonsein. Samaara eestlased. – Eesti Postimees, 18.06.1880, lk 107–108.

³¹ Kaukaasuses ja Suhum-Kalees. – Perno Postimees, 15.03.1885, lk 3; J. Pihlakas. Kirjad Venemaalt V. – Sakala, 26.03.1888, lk 3; J. Lossmann. Ühe Eestlase elujuhtumised Kaukaasias ja Krimmis. – Linda, 10.08.1891, lk 513; J. Lossmann. Ühe Eestlase elujuhtumised Kaukaasias ja Krimmis. – Linda, 31.12.1891, lk 660.

³² Chr. N. Kirjad Suhhumist. – Linda, 8.01.1899, lk 26–27.

allikad,³³ kullamäed ja täidetud leivaaidad.³⁴ Taolised iroonilised klišeed kordusid väljarändamise esimestel kümnenditel väljaandest väljaandesse, taustaks õnnetus lood väljarändajatest, kes avastasid Eestist tuhandete kilomeetrite kaugusele jõudes, et neil polnud loodetud „õnnemaal“ tegelikult võimalust maad saada.

Kirjutati, kuidas terved külad müüvad poolmuidu oma varanduse ära ja tapavad kariloomi, nii et lihunikud end tööga ära katkestavad.³⁵ 1860.–1870. aastatel lisandus väljarändamisest rääkivasse lugudesse haigusemetafoor: kirjutati väljarändamise haigusest,³⁶ väljarändamise tõvest³⁷ ja väljarändamise palavikust.³⁸ Enamasti kasutati sõna *haigus* ja selle analooge väljarändamise kontekstis halvustavas, süüdistavas tähenduses, sageli seoti seda laiskusega.³⁹

Eesti ajakirjanduses 1860. ja 1870. aastatel levinud halvustav ja ironiseeriv suhtumine väljarändajaisse laienes mõistagi ka 1880. aastail Kaukaasia Musta mere rannikule jõudnutele. Kuna Kaukaasiat teati Eestis lopsaka vegetatsiooniga sooja piirkonnana, oli kerge tekkima järeldus, et enda elatamiseks seal palju töötama ei pea. 1885. aastal kirjeldati Kaukaasias valitsenud tingimusi hüpoteetilise laisa väljarändaja silme läbi järgmiselt:

Maa on täis viinamarju. Mööda läinud aastal olnud neid nii rohkesti kasunud, et kõik maa maha pudenenud marju täis olla, sest et korjajaid ja sööjaid ei ole olnud, ja nüüd neist maha pudenenud ja maas halvaks läinud marjadest haise-dagi maa! Metsas kasvavad nii suured marjad kui panged. Ühed õunapuu sarnased puud kasvavad niisuguseid õunu küljes, kui pöidlad, ise pehmed kui pess ja magusad kui mesi. Riis kasvab säääl ilma hinnata! Mis meil säääl siis viga?! Maa on soe, ei ole suurt riidet tarvis, muud kui söö ja maga riideta halli taeva all, paksu puu vilus! Mine viinapuu alla, õlle-klaasike taskus ja pitsita marju, sirr, sirr – kallid märjukene klaasis. Suu jookseb vett selle pääle mõteldes! Kui pää sooja päevaga siis uimaseks saab, eks roni siis teise paksu puu alla vilusse.⁴⁰

³³ E. Kolk. Suhum-Kalé. – Peterburi Teataja, 10.11.1912, lk 1.

³⁴ A. Doll. Kaukasiast, lk 248.

³⁵ Mis heal kõllab nüüd Eestimaal. – Eesti Postimees, 15.01.1869, lk 9.

³⁶ Samas.

³⁷ Ommalt maalt. – Perno Postimees, 5.03.1869, lk 74; Ommalt maalt. – Eesti Postimees, 26.02.1869, lk 34; Kuida kellad rahva hulgas helisevad. – Eesti Postimees, 19.05.1871, lk 115.

³⁸ Ommalt maalt. – Eesti Postimees, 26.02.1869, lk 34.

³⁹ Rahva kasvamine ja väljarändamine. – Olevik, 8.04.1885, lk 1; Rahvaste elu ja olu. – Meelejahutaja, 20.04.1885, lk 78. Haigusemetafoori kasutamine väljarändamise kontekstis polnud seejuures eesti ajakirjanike leiutis. Samamoodi kasutati seda saksa ajakirjanduses mõnikümend aastat varem Saksamaal vallandunud ülemererännete buumi ajal. Ilmselt olid Eesti- ja Liivimaa saksa haridusega rahvuslikud ideoloogid vastavate mustritega kursis ning laenasid need kas otse või baltisaksa ajakirjanduse vahendusel oma väljarännuvastasesse arsenali. S. Faltin. Die Auswanderung aus der Pfalz nach Nordamerika im 19. Jahrhundert. Frankfurt am Main, Bern, New York: Lang, 1986, lk 272; A. H. Barton. A Folk Divided. Homeland Swedes and Swedish Americans, 1840–1940. Acta Universitatis Upsaliensis (Studia Multiethnica Upsaliensia 10). Uppsala: SIU Press, 1994, lk 24.

⁴⁰ Väljarändajate unenägu. – Eesti Postimees, 6.03.1885, lk 2.

Ülivõrdelistes looduskirjeldustes seoti maa küllus laiskade asunikega: protestantlikku tööeetikat kõrgelt hindavad ajakirjanikud ei saanud küllusemaa ihalemist pidada millekski muuks kui laiskuse tunnuseks. Suhhumi piirkonda olevat üks petisest maakuulaja kirjeldanud, et „maa olla väga hea, peaaegu „Logaskiriigi“ sarnane, kus aiateivad vorstid, hooneseinad võist, ahjukorstnad selge kärjemesi j.n.e.“⁴¹

Logaskiriigiga vihjatakse varauusajast alates Euroopas ringelnud Uue Maailma uutoopilistele kirjeldustele muinasjutulisest küllusemaast.⁴² Vaevalt et maakuulaja ise seda terminit kasutas, pigem võib oletada, et täienduse tegi ajakirjanik, et kergeusklikke väljarändajaid naeruvääristada ja potentsiaalseid rändajaid tagasi hoida. Üle igasuguse määra liialdatud, koomilistel ja paradoksaalsetel kirjeldustel küllusemaast kuskil kaugel koloniaalvaldustes, mis tõmbab ligi rumalaid ja laisku, olid Euroopas mitme sajandi pikkused traditsioonid.⁴³ Võib arvata, et 19. sajandi eesti ajakirjandus korjas selle mustrit üles ja täiendas sellega väljarännuaegse Kaukaasia kuvandit. Seda oli kerge teha, sest nii nagu eurooplaste ülemerekolooniates, sattusid kolonistid ka Lõuna-Kaukaasias silmitsi mitmesuguste raskuste ja keeruliste oludega: väljamõõdetud maa oli tihtipeale mäginine ning asunikke kimbutas uues elupaigas malaaria. Seetõttu otsustas osa Suhhumi ringkonda saabunutest 1880. aastate esimesel poolel koguni Samaarasse, Krimmi või Eestisse naasta või siis rännata edasi mõnda kaugemasse Vene tsaaririigi eesti asundusse.⁴⁴

Tegelikkuses ei olnud Musta mere rannik niisiis mingisugune küllusemaa. Need, kes sinna paigale jäid, pidid kõvasti pingutama – laisklemisest ei saanud juttugi olla. Muidugi teadsid nad, missuguseid klišeid eesti ajakirjandus nende uue kodupaiga kirjeldamisel kasutas ja kuivõrd see tõest erines. Kui viisteist aastat pärast esimeste Musta mere äärsete eesti asunduste rajamist kasutab üks sealne elanik ajakirjas Linda ilmunud kirjutises logaskiriigi või küllusemaa motiive, teeb ta seda sarkastilise demonstratiivsusega:

Siin pidivad pudru mäed ja piima jõed olema, räägiti sead jooksta noad kahvlid selgas; on kõht tühi, eks võtta ja söö. Kõik nii valmis, maga ja söö. Kuldne põli; maa pealne paradiis.⁴⁵

Autori ironiseeriv pilt esitab Musta mere rannikut nii, nagu seda sinna rändamise algaegadel ajakirjanduses kujutati, kuid kritiseerib seejuures mitte rumalaid või laisku väljarändajaid, vaid tegelikkusele mittevastava Kaukaasia-kuvandi juurutajaid.

⁴¹ Kaukaasuses ja Suhum-Kalees. – Perno Postimees, 15.03.1885, lk 3.

⁴² C. Ginzburg. Juust ja vaglad: ühe 16. sajandi möldri maailm. Tallinn: Varrak, 2000, lk 144, 146.

⁴³ Samas.

⁴⁴ A. Jürgenson. Musta mere ranniku eesti asunikud malaaria meelevaldas. – Mäetagused 2023, 85, lk 69 jj.

⁴⁵ Chr. N. Kirjad Suhhumist. – Linda, 8.01.1899, lk 26.

Tagasirännanute luhtumislood uutele üritajatele hoiatuseks

Igas suuremas rändelaines osalejatest naaseb osa peagi lähtemaale. Hinnanguliselt rändas 19. sajandil kuni kolmandik kõikidest Euroopa emigrantidest kodumaale tagasi.⁴⁶ Põhjused võivad olla muidugi erinevad. On neid, kes ei plaanigi võõrsile jääda, vaid kavatsevad seal rikastumise järel kodumaale tagasi pöörduda. Samas võib kodupaika naasmine viidata ka plaanide läbikukkumisele – koju minnakse tagasi kurvalt, et seal oma hingehaavu parandada.⁴⁷ Edu võõrsil andis võimaluse tagasi rännata, ebaõnn muutis selle möödapääsmatuks.

Väljarände puhul tuleb alati ette nii edu- kui läbikukkumislugusid, väljarände buumiaegadel saab rääkida eelkõige viimastest. Edulugude vormumiseks oli vaja aega – kõigepealt tuli võõrsil üle elada sageli rasked ja suuri pingutusi nõudvad algusaastad. Läbikukkumisega lõppenud lood kulgesid aga hoopis kiiremini – kohanematus harjumate oludega või lihtsalt raha otsalõppemine sundisid paljusid pärast mõningast edutut katsetamist koju naasma. Ajakirjandus haaras sellistest lugudest meelsasti kinni ja kasutas neid hoiatusena ehk omamoodi „vaktsiinina“ väljarändamise „haiguse“ vastu. Meelsasti trükiti lehtedes tagasipöördunute lugusid sellest, kuidas idealiseeritud pilt väljarännamaast, mis sinna kohale jõudes sugugi tõele ei vastanud, oli neid kodust võõrsile meelitanud. Kui Tallinna Sõbra toimetaja uuris ühelt Kaukaasiast tagasipöördunult üksikasju „selle paradiisi“ asumisolude kohta, palus too talle seda maad enam mitte meelde tuletada, sest sealne eluolu tahtnud teda enneaegselt hauda viia. Mees tänas Jumalat, et veel Eestimaa pinda oma silmaga näha sai ja lubas edaspidi „kodumaad kõikumata auustada“.⁴⁸

Ajakirjanduses parastati neid, kes Kaukaasia tee jalge alla võtsid ja kodumaalt lahkudes suureliselt käitusid:

Kui nemad väljarändasivad, ütlesivad pilkavatel kombel: „Jumalaga ead sõbrad!“ Teie keelasite meid sinna „õnnistatud maale“ minemast, – aga ootage meid veel tagasi tulemast.“ – Nõnda jätsivad nad meid Jumalaga, kus juures meie neile veel ead teed ja ead „kodu“ paika soovisime. Oktoobre akatusel olivad meie vanad tuttavad ja sõbrad jällegi Pärnus pulvergis, või sadamas näha, „õnnistatud maale“ olivad nad selga pöörnud ja kodumaale tagasi tulnud!⁴⁹

Väljanaermist ja parastamist õnnetute tagasirännanute üle jätkus ajakirjanduses pikemaks ajaks. Rõhutati tagasitulijate alandlikkust ja häbi:

⁴⁶ M. Harper. Introduction. – Emigrant homecomings. The return movement of emigrants, 1600–2000. Ed. by M. Harper. Manchester, New York: Manchester University Press, 2005, lk 1; M. Wyman. Emigrants returning: the evolution of a tradition. – Emigrant homecomings, lk 16.

⁴⁷ R. Bartlett. Euroopa süünd. Vallutused, koloniseerimine ja kultuurivahetus 950–1350. Tallinn: Kunst, 2001, lk 206.

⁴⁸ Omalt maalt. – Tallinna Sõber, 12.07.1885, lk 2.

⁴⁹ Isamaalt. – Perno Postimees, 26.10.1884, lk 1.

Mõned nendest on pool alasti, nälginud ja palja jalu, et aga veel ing vaevalt sees on. Äbipärast ei julge ta enam, et ta sealt „õnnistatud“ maalt tagasi on tulnud, kellegiga enam rääkida, ega suutäit leiba paluda, veel vähem oma vana tutava, ehk sõbraga kes teda küll keelas, siit oma isamaalt ära rännata.⁵⁰

Baltisaksa mõisnike hääletoruna väljarändu eriliselt vastustanud Tallinna Sõbras kirjutati naasnute kohta parastavalt: „Nüüd on neil küll häbi ja kahju aga mis teha: see tõbi peab välja põetama, enne ta ei kaub.“⁵¹

Kui rahva seas liikusid mitmekümne aasta jooksul mitte just päris alusetud kuuldused, et mõisnikud teevad talupoegade väljarännule kõikvõimalikke takistusi,⁵² kirjutati nüüd, kuidas mitmed Kaukaasias pettunud asunikud alandlikult oma endiste mõisnike juurde tagasi pöördusid. Irooniliselt kirjutati ajalehes Olevik, et nõnda saanud Eesti mõisnikud väljarändamisest kasugi.⁵³

Häbifaktor oli väljarännuteemalistes artiklites esil veel teiseski seoses – lisaks neile, kes võõrsilt häbistatuna kodumaale naasid, kirjutati ajakirjanduses nendestki, kes Kaukaasias samuti äpardusid, kuid ei julgenud häbi pärast enam kodumaale tagasi sõita.⁵⁴

Hirm naerualuseks saada sundis tagasitulnuid näitama kauge maa tingimusi tegelikkusest ebasoodsamana ja asunduste eluolust maaliti sageli eriti mustades toonides pilt. Näiteks olnud mõnele asunikule Kaukaasias antud elukoht sedavõrd mägine, et seal saanud vaid suurivaevu püsti seista.⁵⁵ Mõistagi ärritas see asundustes elavaid lugejaid, kes sellise desinformatsiooni vastu ajalehtede veergudel häälekalt protestisid, seades läbikukkumisi õigustavate lugude vastu endi edulood.

Ühe tagasirändamise põhjusena nimetasid asjaosalised malaariat. Kui mõned aastad hiljem algas ulatuslik väljaränd Siberisse, siis toodi sealtki tagasirändamise põhjusena mõnikord esile sääskede rohkust.⁵⁶ Siberi sääsed võivad olla küll tüütud, kuid nad pole eluohtlikud. Kaukaasias seevastu puututi kokku malaariasääskedega, kes nõudsid paljude asunike elu. Olevikus räägiti Suhhumi piirkonnast naasnud väljarändajatest, kellest mitmed kaotanud seal malaaria tõttu oma sõbrad ja sugulased või oli neil tulnud nood tee äärde pödema jätta. Lisaks kaotanud nad reisikuludena kogu oma varanduse. Ajakirjanduses parastati: „Kes ajas nad kodust välja?“⁵⁷

Valguses kirjutati Suhhumi ringkonda rännanud neljakümnest Rakvere kandist pärit perekonnast, kellest paljud kohapeal haigusse surid. Vaid neli peret jaksanud

⁵⁰ Isamaalt. Välja rändajatest. – Perno Postimees, 12.10.1884, lk 1.

⁵¹ Omalt maalt. – Tallinna Sõber, 4.01.1885, lk 2.

⁵² A. Nigol. Eesti asundused Siberis. – Postimees, 26.09.1917, lk 1.

⁵³ Üks Suhhumi rändaja. Matka Suhhumisse. – Olevik, 23.11.1887, lk 3.

⁵⁴ Samas; Üks Suhhumi rändaja. Matka Suhhumisse. – Olevik, 3.08.1887, lk 3.

⁵⁵ M.N.H. Suhum-Kaleest. – Walgus, 19.12.1884, lk 1.

⁵⁶ Kirjad. – Olevik, 15.08.1900, lk 764–765.

⁵⁷ Mida teevad teised ajalehed. – Olevik, 8.10.1884, lk 2.

tagasi tulla, otsides tee peal tööd ja kannatades nälga.⁵⁸ Perno Postimehes kirjutati Suhhumi piirkonda rännanute ja seal lageda taeva alla jäänute kohta julma pateetikaga: „Haigus on nende nuhtlus ja surm halastaja.“⁵⁹

Kuid peamine tagasirändamise põhjus näis olevat siiski ebapiisav eeltöö asumistingimuste väljaselgitamisel. Paljud avastasid alles kohapeal, et senistes asundustes polnud enam elamiseks sobilikke krunte saada.⁶⁰ Nii jagas 1884. aastal Perno Postimehes oma äpardunud väljarännukogemusi sepp, kes oli omakandiinimeste kirjelduste ajel oma tööriistad maha müünud ja Kaukaasiasse rännanud. Sobivat talukohta leidmata rändas ta samal sügisel koju tagasi ja avaldas toimetusele oma väljarännu üle siirast kahetsust – olnud tal ju kodus piisavalt hea sissetulek, et mitte puudust tunda. Lisaks rääkis ta Suhhumi jäänud väikeste lastega peredest, kellel polnud raha, et tagasi rännata. Artikkel lõpeb kergendusohkega: „Jumal tänatud, mina olen jälle kodus ja vaatan, kust endale pea toidust leian!“⁶¹

Üksiküritajate kõrval leidis aga ka suuremaid grupe, kes Suhhumi ringkonnas sobivat asumispaika leidmata seal hätta sattusid ja tagasirändamiseks võimalusi otsisid. Eelnimetatud Rakvere seltskonna kõrval pakkus tollases ajakirjanduses palju kõneainet suurem hulk väljarändajaid Maardust ja selle ümberkaudetest valdadest, kellest suur osa peagi Eestisse tagasi pöördus, paljudel polnud aga selleks vahendeid.⁶²

Ühe suurema väljarändajate rühma, Kuusalu kihelkonnast pärit talupoegade väljarändamise lugu Musta mere rannikule leidis kajastamist ka ilukirjanduses. Nimelt avaldas kooliõpetaja Peeter Koit 1886. aastal jutustuse, mis peegeldas samuti üsna üheselt toonases ajakirjanduses valitsenud suhtumisi. Loo tegelased teevad läbi ränkraskeid katsumusi nii teel Kaukaasiasse kui ka seal kohal olles ning sõidavad lõpuks krunte leidmata Suhhumist kodumaale tagasi. Lugu lõpeb moraalitsevalt:

Kerge südamega olivad nemad paari kuu eest oma isamaa Jumalaga jätnud, kui ära rääkimata suur oli aga nende rõõm kui nad endid jälle oma maal ja oma rahva seas teadsivad olema! Ja ehk neil küll ei mingit varandust enam polnud ja nad vaesed kui kerjajad olivad, siiski olivad nemad üliväga õnnelikud, sest nad olivad jälle omal armsal isamaal... Jah, armas Eestlaste isamaa: kui õnnelikud tunnevad endid need olema, kes kord sinu armust puudust on tunnud, ja seda siis jälle maitsta saavad...⁶³

Kirjutati rongidelt mahatõstmistest, tapi korras tagasisaatmistest, surmajuhtumitest ebainimlikult raskel teekonnal. Ajakirjanduse motiivid olid pedagoogilised: jahutada väljarändamist kavandavate inimeste põhjendamatu optimismi kaugele maale

⁵⁸ Lühisõnum. – *Walgus*, 22.06.1885, lk 3.

⁵⁹ Kaukaasuses ja Suhum-Kalees. – *Perno Postimees*, 15.03.1885, lk 3.

⁶⁰ Kaukaasiast. – *Walgus*, 2.10.1884, lk 2.

⁶¹ Isamaalt. – *Perno Postimees*, 26.10.1884, lk 1.

⁶² M.N.H. Suhum-Kaleest. – *Walgus*, 19.12.1884, lk 1; Üks Suhhumi rändaja. *Matka Suhhumisse*. – *Olevik*, 4.05.1887, lk 2.

⁶³ P. Koit. *Väljarändajad Suhhum Kaleesse*. Uudisjutt Eestirahva olevikust. Tartu: H. Laakmann, 1886, lk 90.

rännata. Avaldati ka Musta mere rannikul hätta sattunud asunike kirju, milles paluti abi kodumaalt – kas siis abi asundustegevuse jätkamiseks või kodumaale tagasi-rändamiseks. Kirjad avaldati ajakirjanduses kas täielikult või osaliselt, sageli toimetatult ja varustatult toimetusepoolsete kommentaaridega, mis kajastasid toimetuse hukkamõistvat hoiakut väljarännu suhtes. Neile, kes mõtlesid minna Kaukaasiasse ilma eelneva maakuulamiseta, jagati ajakirjanduses manitsusi: „Enne olgu uus kaev valmis, kui vana kinni aetakse. Pandagu seda suure hoolega ja koguni hirmuga enne välja rändamist tähele.“⁶⁴

Maakuulajad

Õnnetuid tühisõite Kaukaasiasse, aga ka teistesse väljarännu sihtpaikadesse, tuli ette eelkõige talupoegade kesise informeerituse tõttu asumistingimuste kohta ja kogematuses bürokraatlikus asjaajamises. Ilma kohapeal käimata oli üpris lootusetu tuhandete kilomeetrite kauguselt sobivat elukohta välja vaadata. Lahendusena kehtestati 1858. aastal kord, mille kohaselt hakati valitud saadikutele väljastama piiratud tähtajaga plakatpasse, et nad saaksid plaanitavasse sihtkohta kohale sõita, leida passi kehtivusaja jooksul ümberasumiseks sobiv koht ja hankida kohapealsetelt võimuesindajatelt nõusolek seal ümberasujaid vastu võtta.⁶⁵

1860. aastal kehtestatud korra kohaselt võisid maakuulajaiks olla isikud, kes olid valitud välja rännata soovinute koosolekul ja saanud kogukonnalt sellekohase tõendi.⁶⁶ Nii kujunes välja maakuulajate institutsioon. Passiseaduse jõustumise järel langes küll osa bürokraatlikke põhjusi maakuulajate valimiseks ära, kuid institutsioon oli endiselt vajalik, sest väljarännuhuvilised talupojad soovisid ka edaspidi saada sihtmaa asumistingimuste kohta täpset teavet. Enne vara müümist ja senise majapidamise likvideerimist sooviti uus asukoht kindlalt valmis vaadata.

Maakuulajatena suundusid piirkonda, kuhu sooviti välja rännata, oludega tutvuma perepead või siis mitme pere peale valitud esindaja(d). Kohapeal broneeriti esindatavate jaoks krundid. Broneering kehtis teatud tähtajani – kui selle aja jooksul krundile ei asutud, anti see uuesti vabaks järgmistele maakuulajatele. Hiljem, 1890. aastatel muudeti maakuulaja institutsioon taas kohustuslikuks,⁶⁷ kuid 1880. aastatel oli olukord vabam, mida oskasid mõistagi ära kasutada ka kõikvõimalikud kelmid. Ajakirjanduses kohtab arvukalt näiteid inimestest, kes sattusid väärinformatsiooni võrku või petiste küüsi, kes nende teadmatuse ja kogenematus pealt teenisid. Näiteks tehti Perno Postimehes 1885. aastal juttu petisest, kes kogunud rahvalt raha, sõitnud maakuulajana Suhhumi kanti ja sealt tagasi jõudes sealseid maid erakordselt headeks ülistas. Siis aga tekkisid rahva seas kahtlused, kas maakuulaja üldse Kaukaasias käiski.⁶⁸

⁶⁴ Suhumist. – *Walgus*, 22.06.1885, lk 2.

⁶⁵ P. Pirsko. *Sangastest Samaarasse ja Siberisse*, 1994, lk 82.

⁶⁶ A. Vassar. *Uut maad otsimas*, lk 71.

⁶⁷ K. Tooming. *Lõuna-Eesti küla*, lk 23.

⁶⁸ *Kaukaasuses ja Suhum-Kalees*. – *Perno Postimees*, 15.03.1885, lk 3.

Keegi Põhja-Kaukaasias Vladikavkazis resideerunud H. Kreutzwaldt, endine Kabala valla sandarm, olevat olnud raha eest valmis Suhhumi ringkonna asumistingimusi vajaduse korral üles kiitma või siis maha laitma. Ajakirjanduses paljastati tema kiri, milles ta pakkus toimetusele tema meelest kõiki osapooli rahuldavat kokkulepet: „Kui teie mulle 1000 satate siis tahan ma nendele kiriutada et siin [Kaukaasias] mingit moodi elada ei või.“⁶⁹

Kuid desinformatsiooni ohvriks võisid langeda ka maakuulajad ise. Nii kaebas üks neist ajalehele Olevik saadetud kirjades, et tal oli Suhhumi jõudmise järel väga keeruline kohalikelt eestlastelt saadud vastuoluliste teadete põhjal piirkonna olude kohta adekvaatset pilti kokku panna. Estonia küla mehed olevat küll kiitnud oma küla olusid, kuid olnud muus osas väga kidakeelsed. Linda küla mehed olevat kiitnud oma küla tingimusi aga lausa mõõdutundetult, mis maakuulajas kahtlusi tekitas. Ta toob näite ühe sealse eestlase jutust: „Suhhumis tuleb rikkale nagu luupainaja!“ Sestap järeldas maakuulaja kriitiliselt, et kohalikud eesti asunikud kiidavad piirkonnas valitsevaid olusid uute eesti asunike juurdemeelitamiseks, et nende endi elu hõlpsamaks teha.⁷⁰

Maakuulajaid lähetanud talupojad üritasid ka ise meetmeid võtta petturite vältimiseks: ühe neist ähvardanud teda lähetanud kogukonna mehed oksa tõmmata, kui asupaigad sealsetes mägedes pole sellised, nagu ta kirjutas.⁷¹ Teine maakuulaja, kes sellest oma Suhhumis käiku kirjeldavas reisikirjas kirjutas, iseloomustas piirkonda ise nii: „Jah, säääl ta paistis, see kuulus kelmide taevas, petiste paradiis, rändajate loodetud rahaauk, aga: asunikkude põrgu.“⁷²

Selgub, et pikemalt kohapeal viibides süvenes temas veendumus, et sinna piirkonda välja rännata ei tasu. Ajakirjandus avaldas selliseid kirjutisi meelsasti, et potentsiaalsete väljarändajate indu taltsutada.

Liberaalsem vaade väljarändamisele 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses

Musta mere rannikule rändamise algfaasis 1880. aastatel oli eesti ajakirjanduse suhtumine väljarändajatesse niisiis valdavalt halvustav: kritiseeriti väljarändajate kesist materiaalselt ettevalmistust, tegelikkusele mittevastavaid liigoptimistlikke kujutlusi sihtpaiga oludest, mille tõttu inimesed võõrsil hätta sattusid, paljastati sulisid, kes naiivsetelt talupoegadelt raha välja petsid, ja kirjeldati üksikasjalikult, kohati ka parastades tagasirändajate kannatusi. Kui aga Musta mere rannikule rajatud asundused kõigile raskustele vaatamata püsima jäid, ei olnud ajakirjanduses võimalik seda ignoreerida.

1880. aastate teisel poolel, kui asundused olid esialgsed kasvuraskused üle elanud ja enamik neist, kes uute oludega ei kohanenud, kodumaale tagasi või mujale

⁶⁹ Balti ajalehtedest. – Kündja, 5.06.1885, lk 120.

⁷⁰ Üks Suhhumi rändaja. Matka Suhhumisse. – Olevik, 4.05.1887, lk 2.

⁷¹ Üks Suhhumi rändaja. Matka Suhhumisse. – Olevik, 3.08.1887, lk 3.

⁷² Üks Suhhumi rändaja. Matka Suhhumisse. – Olevik, 9.02.1887, lk 2-3.

edasi rännanud, hakkasid asundustes valitsenud olusid kajastama Eesti ajakirjanduses eelkõige asunikud ise. Seda soodustas üldine suundumus toonases ajakirjanduses: ajalehtedest oli kujunemas vahend, mille kaudu sai rahvas osa võtta avalikest aruteludest. Inimeste huvi neis aruteludes osaleda peegeldub ajalehtedele saadetud kirjade suures arvus.⁷³

Eesti asundustest saadetud kirjad puudutasid eeskätt kohalikku põllumajandust, sealhulgas saake ja saaduste hindu, saagikust mõjutavaid kliimatilisi tingimusi, samuti asunike üldist majanduslikku olukorda. Positiivsete hetkekirjelduste kõrval kohtab neis ka negatiivseid tagasivaateid vanal kodumaal valitsenud olukorrale. Näiteks teatatakse Estonia külast 1889. aastal, et seal elatakse paremini kui kodumaal, „sest siin on ta vaba kui lind oksa peal: läheb sinna kus tahab ja teeb mis ta tahab, ei ole mõisnikku, kes ta järele varitseb“.⁷⁴

1892. aastal võrdleb üks asunik Kaukaasia olusid Eestis valitsenud oludega ja märgib, et rent on madalam, kohustusi on vähem, puuduvad talupoega kurnavad mõisnikud ja maad on lihtsam harida.⁷⁵ Kahtlemata leidis neid, kes leidsid Musta mere rannikul tõepoolest oma õnnemaa. Samas oli ajakirjandus 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul varasemast altim vahendama asundustest ka neutraalsemat infot.

1890. aastatel hakkasid asundustest erapooletuma info edastamise panustama ka Vene keskvõimu esindajad, andes ümberasumisliikumisest haaratud piirkondade talupoegadele teavet asunikele eraldatava maafondi hetkeseisust ja eri piirkondades kehtivatest normidest. Avaldama hakati spetsiaalseid trükiseid, mis sisaldasid valitsuse teadaandeid asumistingimuste kohta.⁷⁶ Vastavaid teadaandeid avaldasid ka eesti ajalehed. Mitmetes lehtedes loodi spetsiaalne asunduste elu kajastav rubriik,⁷⁷ mille põhiosa sisustasid asunike kirjad, nii et huvilised võisid neist vahetut informatsiooni ammutada. Kirjutised andsid pigem nõu, kui kritiseerisid, ja olid oma praktilisuses suuresti neutraalsed.

Kui väljarändamisliikumise esimestel kümnenditel süüdistati väljarändajaid ajakirjanduses kodumaa reetmises ja parastati nende võõrsil hätta sattumist, siis 20. sajandi künnisel ja eriti selle alguses hakati väljarännet järjest enam seostama kodumaal valitsenud olukorraga. Leheveergudel mööndi, et nii mõisaorjus ja kasin äraelamine kui ka kodumaa kaotamine olid halvad valikud, milles mõlemas olid süüdi ennekõike Eesti- ja Liivimaal valitsenud ebaõiglased olud. Kodumaa-armastust ei esitatud enam kohustusena, nüüd seostati seda hoopis isikliku heaoluga. 1894. aastal kirjutas keegi Tiflisis elanud eestlane Suhhumi ringkonna eesti asunduste külastamise järele ajalehele Postimees:

---

⁷³ E. Lauk. Eesti ajakirjanduse arengujooni XX sajandi algusest 1930. aastate lõpuni. – Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900–1940. Koost. E. Lauk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2000, lk 21–22.

⁷⁴ Suhumist. – Wirmaline, 9.09.1889, lk 2–3.

⁷⁵ G. Jalakas. Kiri Kaukaasiast. – Wirmaline, 14.04.1892, lk 3.

⁷⁶ Vt K. Tooming. Väljarändamisliikumise õiguslik regulatsioon, lk 101.

⁷⁷ Sakalas rubriik „Eesti asunikud“, Peterburi Teatajas „Asundustest“ jne.

Nagu see küllalt tuttav on, ei jäta eestlane, kes oma kodumaad palavalt armastab, teda mitte enne maha, kui igapäevase elu küsimus teda selleks kõige karmimalt sunnib, kui tema raskustele enam ei jõua vastu panna, millega teda tema sündimise-paigas muljutakse.⁷⁸

Kösterkooliõpetaja Jüri Meomuttel kirjutas 1900. aastal oma Vene keisririigi eesti asundusi käsitleva raamatu eessõnas, et kuigi seni on Eesti avalikkuses peetud väljarändamist negatiivseks nähtuseks, tuleb näha ka asja teist poolt – välja rändama on eestlasi sundinud ja sunnib jätkuvalt majanduslik kitsikus. Meomuttel rõhutab sarnaselt eeltsiteeritud Tiflisi eestlasega: „Eestlane armastab oma isamaad ning jätab ainult kõige suuremas puuduste pigistuses teda maha.“⁷⁹

Isegi Postimehes, mis üldiselt jäi väljarännu suhtes kriitiliseks, leiti sajandi vahetusel, et neid, kes on valinud mõisamoonaka või kandimehe viletsa elu asemel väljarändamise, ei saa hukka mõista.⁸⁰ Ajalehes Olevik deklareeriti 1902. aastal: „Isamaa armastus ja usk võivad ainult seal inimest kinni pidada, kus inimene ennast ja oma perekonda toita võib.“⁸¹

Maapuudust, maa kõrget hinda, mõisatöölise kehvi elu- ja palgatingimusi ning kandimeeste kindlustamata olukorda toodi väljarändamise põhjustena esile ka Päevalehe veergudel⁸² ning ajalehes Vabadus kuulutati 1907. aastal, et „koduta kodumaa pole ka midagi väärt, kus sull kellegi inimese õigust ei ole.“⁸³

Meie Kodumaas kirjutati 1908. aastal, et väljarändajad on elanikkonna ärksam osa, kes ei lepi olemasoleva korraga, vaid otsivad soodsamaid tingimusi sealt, kus enese ülalpidamist kergem tagada,⁸⁴ ning Sakalas resümeeriti kaks aastat hiljem, et vaid ränk majanduslik surutis sunnib inimesi kodumaalt välja rändama.⁸⁵

Väljarändamist toetavat suunda esindas 1910. aastal kord nädalas ilmunud ajakiri Asunik, mille üks eesmärke oli väljarändevalaste teabe levitamine. Ajakirja andis välja vasakpoolsete vaadetega literaat Jakob Lukats, kes esitas väljarändu loomuliku ja normaalsena: ajakirjas leiti, et väljarändamisega kaasnev rahvuste segunemine edendab inimkonda. Leides, et eestlane ei pea tingimata olema Balti kubermangudega seotud, soovitas Lukats otsida paremaid võimalusi mujal.⁸⁶

⁷⁸ Tiflisi eestlane. Suhhumi eestlaste elu üle I. – Postimees, 16.05.1894, lk 1–2.

⁷⁹ J. Meomuttel. Eesti asunikud laialises Vene riigis. Esimene katse sõnumid kõikide Eesti asunduste üle tuua. Jurjev: Postimehe trükikoha kirjastus, 1900, lk 3.

⁸⁰ Siberisse rändamine. – Postimees, 31.03.1900, lk 1–2.

⁸¹ Segasõnumed. – Olevik, 9.04.1902, lk 341.

⁸² Vt S. Kivimäe. Agraarpoliitilisi küsimusi, lk 125.

⁸³ Kodumaalt. – Vabadus, 8.05.1907, lk 3.

⁸⁴ Mis nägi maakuulaja. – Meie Kodumaa, 3.01.1908, lk 1.

⁸⁵ Eesti asunikud. – Sakala, 15.03.1910, lk 2.

⁸⁶ J. Lukats. Mis meie tahame? – Asunik, 23.01.1910, lk 4; J. Lukats. Väljarändamisest. – Asunik, 11.03.1910, lk 2; Eesti väljarändajate ja asunikkude häälekandja „Asunik“. – Sakala, 26.02.1910, lk 4.

Alalhoidlikumat suhtumist väljendas Jaan Tõnissoni toimetatud Postimees, milles väljarändamispropagandat endiselt kritiseeriti: Postimehe nägemuses tuli töötada selle nimel, et kaoksid põhjused, mis sunnivad inimesi välja rändama.⁸⁷ Ajalehe konservatiivse suhtumise väljarändamisse võttis lühidalt kokku selle juhtkiri, mis ilmus poolteist nädalat enne 1914. aastal Suhhumis toimunud eesti asunduste laulupidu. Juhtkirjas toonitati rahvuslist kohus[tus]t kogu jõu ja oskustega kodumaa pinnal selle hea käekäigu nimel tegutseda ja rõhutati ohtu, mida kujutab väljarändamine rahvuse püsijäämisele. Samas mõõndi artiklis, et välja rändama ajendasid inimesi rasked olud kodumaal, ja teatati leplikult, et tagantjärele neid selle pärast hurjutada pole vaja. Postimees kutsus asundusi ja kodumaad üles „rahvuslise kodu“ tuleviku kindlustamise nimel ühiselt töötama, tuues eeskujuks nii iiri, mitmete Austria-Ungari slaavi rahvaste kui ka kreeka diasporaa kogukondade suhtlust emamaaga.⁸⁸

Juhtkiri oli avaldatud arvestusega, et see jõuaks laulupeo ajaks ka pidulistenih Suhhumis. Nõnda läsksi ja kui Ülem-Linda elanik Mihkel Kaares laulupeol kõne pidas, sisaldus selles ka vastulause Postimehe seisukohtadele. Kaares rõhutas, et Postimehel pole põhjust väljarändajaid kodumaa aadrilaskmises süüdistada ega neid kodumaale kadunuteks pidada. Tema sõnul lugesid asunikud palju rohkem eesti ajalehti ja kirjandust kui kodumaal virelevad rendikohapidajad, moonakad ja popsid ning seega olid nad kodumaa poliitiliste ja kultuuriliste arengutega vägagi hästi kursis.⁸⁹

Mõtet, et välja rändama sundisid eestlasi eelkõige rasked majanduslikud olud kodumaal, väljendati ka mitmes teises Suhhumi laulupeole pühendatud ajaleheartiklis.⁹⁰ Tuleb muidugi arvestada, et Suhhumi laulupeo kui märkimisväärse asunduste kultuurisündmuse kajastused olidki mõeldud pidulike ja positiivsetena, kuhu poleks tõsine kriitika omaaegse väljarännu aadressil sobinud. Samas oli ka olukord Vene riigi avarustes rajatud asundustes paarikümne aasta jooksul oluliselt muutunud. Suurem osa neist olid majanduslikult jalad alla saanud, neisse palgati Eestist kooliõpetajaid ja arendati emamaaga nii majanduslikke kui kultuurilisi kontakte. Kui veel mõnikümmend aastat varem oli ajakirjanduses hoiatatud, et kodumaalt lahkudes kaotavad eestlased oma identiteedi ja lähevad võõrasse keskkonda sulandudes eesti rahva jaoks kaduma, oli nüüdseks selgeks saanud, et neil hirmudel polnud alust. Välja oli kujunenud aktiivne suhe diasporaa ja emamaa vahel, mille üks väljendusi oli asunduste laulupeod⁹¹, kuhu saabus lisaks osalejatele teistest eesti asundustest

⁸⁷ S. Kivimäe. Agraarpoliitilisi küsimusi, lk 126.

⁸⁸ Eesti asunduste juubeli-laulupiduks. – Postimees, 14.05.1914, lk 1.

⁸⁹ EKM EKLA, f 235, m 30: 13, l. 30, Mihkel Kaares. Suhumi Eesti Asunduste ajalugu ja nende arenemine algusest kuni tänaseni ja mõned edaspidised majanduslikud ja kulturalikud kavatsused. 1914. a. (kõne Kaukaasia eestlaste laulupeol 27. mail).

⁹⁰ Krimmi asunik, kes Suhhumis käinud. Asundused ja laulupidud. – Peterburi Teataja, 8.01.1914, lk 1; Lõunaasunduste laulupidud. – Peterburi Teataja, 10.05.1914, lk 1.

⁹¹ Asunduste laulupidusid oli seni peetud Samaaras, Narvas ja Krimmis. Vt A. Jürgenstein. Kaukaasia asunduste laulupidu Suhumis. – Postimees, 5.06.1914, lk 1.

*Ülem-Linda küla orkester 1914. aastal. Keskel istub dirigent Mihkel Kaares.
RA, EFA.505.0.154217*

hulgaliselt külalisi, esinejaid ja sündmust kajastavaid ajakirjanikke Eestist. Ootamatu punkti pani eestlaste idapoolsele agraarsele väljarändele juba peatselt puhkenud Esimene maailmasõda ja enamlik pööre Venemaal, mis katkestasid pikaks ajaks sealsete diasporaa kogukondade suhted emamaaga.

Kokkuvõte

Eestlaste ametlikult lubatud väljaränne teistesse Vene impeeriumi osadesse algas 19. sajandi keskel. 1860. aastatel paisus see ulatuslikuks väljarändamisliikumiseks, mis saavutas oma kõrgtaseme 1880. aastatel; samal ajal lisandus rände sihtpunktide sekka Kaukaasia Musta mere rannik. Väljarändamisliikumine kattus ajaliselt eesti rahvusliku liikumisega, mille juhtfiguuride käsitluses seoti rahvus essentsialistlikult paigaga: leides, et eestlased võivad eestlasteks jääda üksnes omal kodumaal, võeti eesti ajakirjanduses väljarände varasel perioodil selle suhtes valdavalt negatiivne hoiak.

Erialases kirjanduses on väljarändu puudutavaid seisukohti jagatud mõnikord seda pooldavateks ja selle vastasteks.⁹² Väljarändamise esimestel kümnenditel väljarändu pooldav suund eesti ajakirjanduses peaaegu puudus. Saab küll rääkida üksikute artiklitest, milles põhjendati väljarännet kodumaal valitsenud kehvade oludega, kuid heaks lahenduseks seda üldjuhul ei peetud. Seega tuleks liigituse „väljarännu

---

⁹² Nt A. H. Barton. A Folk Divided.

poolt“ või „väljarännu vastu“ asemel rääkida eesti ajakirjanduse kontekstis pigem seisukohtade jagunemisest konservatiivseteks ja liberaalseteks, mis tõukusid omakorda kahest erinevast kodumaa-käsitlusest: neist esimene essentsialistlikust ja teine konstruktivistlikust.

Konservatiivid, kes rõhutasid traditsioonide säilitamist, seostasid inimese identiteeti ja tulevikku tema päritolumaaga. Väljarändajaid süüdistati seetõttu kodumaa reetmises ning laiskuses ja rumaluses. Ajakirjanduses kasutati väljarännu sihtkohtade kirjeldamisel liialdatud ülistusi, mis pidid sihtkohtade olustikust vähe informeeritud väljarändajaid naeruvääristama. Paljastati sulisid, kes väljarändajate kogenematus ja teadmatuse pealt teenisid, ning kirjeldati innukalt nende olukorda, kes Kaukaasiasse jõudes raskustesse sattusid või sealt dramaatiliselt koju tagasi pöördusid.

Konservatiivne hoiak väljarände suhtes oli eesti ajakirjanduses valdav kuni 19. sajandi viimase kümnendini. Seejärel hakkas jõudsalt esile kerkima liberaalne vaade, mis sidus väljarändamise raskete oludega kodumaal. Kui varem olid väljarändu majandusliku surutisega põhjendanud vaid üksikud autorid, siis sestpeale sai selline põhjendus valdavaks ja seda hoolimata asjaolust, et varasemate kümnenditega võrreldes olid majandusolud Eestis tegelikult paranenud. Suhtumise muutus võis olla esiteks tingitud asjaolust, et mitmel pool Vene impeeriumis, sh Kaukaasia Musta mere rannikul asutatud eesti külad olid saanud jalad alla ning enam polnud võimalik asunike edukust ja asunduste elujõulisust eitada. Kuid suhtumise muutust saab põhjendada ka 20. sajandi alguses mitmekesisitunud meediamaastikuga, millel tegutsenud väljaanded kajastasid senisest laiemat ideoloogilist spektrit.

Kui varasematel kümnenditel peeti eesti asunikke oma kodumaa ja rahvuskehandi jaoks kaduma läinuteks, süvenes 20. sajandi algul pigem uudishimu, kas ja kuidas on eesti identiteet asundustes säilinud. Läbi sidemete end uues elupaigas sisse seadnud asunikega teadvustati kodumaal, et ümberrahvastumine asunikke lähemas tulevikus ei ähvarda. Võõrsile tekkinud eesti diasporaa kogukondi hakati nägema pigem positiivses valguses – eesti rahvuskehandi laiendusena maailmas.

Eesti kui emamaa ja diasporaa orgaanilised suhted katkestas Esimene maailmasõda ja enamlik pööre Venemaal. Uusi ümberasujaid Kaukaasiasse ega ka teistesse endise Vene tsaaririigi eesti asundustesse enam peaaegu ei lisandunud. 1920. aastate alguses rändasid paljud asunikud Eestisse. Neil, kes paigale jäid, takistasid riigipiir ja vastanduvad ametlikud ideoloogiad aga kodumaaga kultuuriliselt läbi käia.

Artikli valmimist on toetanud kultuuriministeeriumi projekt KUM-TA7 „Eesti agraarne diasporaa asunduskolonialistlikus perspektiivis. Eestlasted Kaukaasias“.